
İDRAK FƏALİYYƏTİNƏ VƏ TƏLİM MOTİVLƏRİNİN TƏŞƏKKÜLÜNƏ EMOSİYALARIN TƏSİRİNİN BƏZİ CƏHƏTLƏRİ

*Bəxtiyar Əliyev,
AMEA-nın müxbir üzvü, professor*

ABSTRAKT:

Məqalədə təhsilalanların idrak fəaliyyətinin emosiyalarla qarşılıqlı Mələqəsi və bunun təlim fəaliyyətinə təsirinin psixoloji xüsusiyyətləri araşdırılır. Təlim fəaliyyəti prosesində idrak fəallığının artırılmasına təsir edən psixoloji amillər, təhsilverənlə təhsilalanın qarşılıqlı münasibətləri, dərəcə münasibət, iddia səviyyəsi, uğur və uğursuzluğun təlim idrak maraqlarının təşəkkülünə təsiri təhlil edilir. Emosiya fəaliyyətdə həm onun gedişatını, həm də nəticəsinin qiymətləndirilməsi funksiyasını yerinə yetirir. Bununla da emosiya ilkin motivləşdirici amil kimi fəaliyyəti təşkil edir, stimullaşdırır və istiqamətləndirir.

Açar sözlər: idrak fəaliyyəti, emosiya, motiv, təlim motivasiyası, emosional intellekt

Ключевые слова: познавательная деятельность, эмоции, мотивы, учебная мотивация, эмоциональный интеллект

Key words: cognitive activity, emotion, motive, learning motivation, emotional intelligence

GİRİŞ

Müasir dövrdə təhsilin keyfiyyətinin artırılması, təlim fəaliyyətinin təşkili, yaradıcı şəxsiyyətin, tənqidi təfəkkürün formalaşdırılması və digər məsələlər geniş müzakirə edilməkdədir. Müzakirələrin əsas məqsədi bütün şagirdlərin dərin biliyə, bacarıq və vərdislərə yiyələnməsini təmin edəcək təlim fəaliyyətini təşkil et-

məkdir. Təlim necə təşkil edilməlidir ki, hər bir təhsilalan öz potensial imkanları aşkar edə bilsin və aşkar etdiyi imkanlarını uğurla da gerçəkləşdirsin. Şəxsiyyətin özünügerçəkləşdirməsinin təmin edilməsi müəllimdən və geniş mənada onun həyata keçirdiyi tərbiyədən asılıdır. Ənənəvi təhsil bu məqsədə tam nail olmağa imkan vermir ona görə ki, burada təlimin mərkəzində dayanan əsas fəal

subyekt müəllimdir. Müəllim öz bilik, bacarıq və vərdişlərini sanki lövhəyə köçürürmüş kimi təhsilalanların beyninə köçürməyə və bu işi yaxşı görməyə çalışır. Belə bir təəssürat yaranır ki, uşaq beyninin “ağ lövhə” olması ideyası təlim fəaliyyətinin mahiyyətini təşkil edir. Halbuki təlim fəaliyyəti aparıcı fəaliyyətə çevrilərək təhsilalanın idrak tələbatını və imkanlarını təmin edərək onun özünü-inkişafına yönəlməlidir. Xüsusilə də ibtidai sinif şagirdlərinin ixtiyari hərəkətlərinin hələ kifayət qədər möhkəmlənmədiyini nəzərə alaraq, onları “sözəbaxan”, “sakit oturan”, “müşahidə edən iştirakçıdan” fəal yaradıcıya, yeniliyi özü kəşf edən tədqiqatçıya çevirmək lazımdır. Burada Konfusinin bir kəlamını da xatırlamaq yerinə düşərdi: “Mən eşitdiyimi unuduram. Gördüyümü yadda saxlayıram. Etdiyimi başa düşürəm”. Bu kəlamın hikməti, həm də ondan ibarətdir ki, insan fəal surətdə özünün əldə etdiyini, yaşadığını dərk edərək, sosiallaşır və kamilləşir.

İDRAK FƏALİYYƏTİ VƏ TƏLİM MOTİVİ

Təlim fəaliyyəti təlim prosesi və onun məzmunu ilə bağlı olaraq idrak, dərkətmə motivi yaradır. Təlim öz-özlüyündə gerçəkliyin qanunauyğunluqlarının, əlaqə və asılılıqlarının aş-

kar edilərək dərkinə yönəlmiş fəaliyyətdir. Bu fəaliyyət zamanı subyekt obyektə qarşılıqlı təsirə digər subyekt vasitəsilə daxil olur. Bununla bağlı rus psixoloqu Lev Semyonoviç Vıqotskinin bir fikrini vurğulamaq istərdik. O, hesab edirdi ki, uşağın mədəni inkişafında hər bir ali psixi funksiya iki dəfə səhnədə görünür. Birinci dəfə sosial, yəni insanlar arasında interpsixoloji kateqoriya kimi, sonra isə psixoloji-daxildə intrapsixoloji kateqoriya kimi özünü biruzə verir. İnsanın psixi fəaliyyətinin inkişafı onun cəmiyyətdə toplanmış və konkret mədəniyyətlə şərtlənmiş təcrübəni mənimsəməsi nəticəsində mümkündür. Təcrübənin mənimsənilməsi şəxsiyyətin fəal münasibətini tələb edir və zahirdə mövcud olan fəaliyyət prosesində formalaşaraq daxilə keçməklə idrak fəallığını formalaşdırır. Məsələn burasındadır ki, qavrama prosesi daxilən şərtlənərək mənimsəmə prosesinin məzmun və səviyyəsini müəyyən edir. Bu daxili şərtlənmə fizioloji əsaslara malik olsa da, mahiyyətcə onlardan fərqlidir. Qavrama prosesində qavranılan cisim və hadisə qavrayan tərəfindən mənalandırılaraq yaşanmalıdır. Qavranılan zaman obyekt maraqla doğurmursa, emosional rəng kəsb etmirsə, onun dərk edilməsi çətinləşir. Bu prosesdə dərk edənin, öyrənin motivasiyası xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

İdrak motivasiyasını səciyyələndirən xüsusiyyət ondan ibarətdir ki, şəxsiyyətin idrak maraqları yeni biliklərin, yeni məlumatın əldə edilməsinə, yeni bir şeyin özü üçün kəşfinə yönəlidir. Burada heç bir məcburiyyət yoxdur və iradi səy qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq üçün bütün imkanları səfərbər edir. Subyekt bu fəaliyyətdən zövq alır, mənəvi rahatlıq tapır.

Sosial motivasiya şəxsiyyətin cəmiyyətdə, öz sosial mühitində müəyyən sosial mövqə əldə etməsinə yönəlmişdir. Çünki həm subyektin özünün cəmiyyətdən, ətrafdakı insanlardan müəyyən gözləntiləri var, həm də dərk edir ki, ətrafındakı insanların da ondan müəyyən gözləntiləri var. Bu gözləntiləri doğrultmaq üçün əsas vasitə cəmiyyətdə müəyyən sosial mövqeyə malik olmaqdır. Sosial mövqə özünə-hörmətin, ətrafdakıların insana hörmətinin səviyyə və xarakterini şərtləndirən psixoloji amillərdəndir.

Emosiyalar psixi proses və psixi vəziyyət kimi şəxsiyyətin tələbatları, motivasiya sahəsi ilə əlaqəlidir. Subyekt öz hərəkətlərinə, davranışına xarici və daxili amillərin təsirinə emosiyaların tənzimləyici funksiyası əsasında nəzarət edir. Edvard Stouns yazır ki, “öyrənmə öyrənənin emosional və ya affektiv vəziyyətindən çox asılıdır” (8, s.64). Onun fikrincə, öyrənənin emosional vəziyyəti təlim prosesində ona ya həvəsləndirici, möh-

kəmləndirici, ya da cəzalandırma təsiri göstərir. O, həmçinin qeyd edir ki, təlim və öyrənmənin uğurlu olması ilk növbədə müəllim və şagird arasında qarşılıqlı hörmətdən asılıdır. E.Stouns fikirlərini ümumiləşdirdikdə belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, təlim fəaliyyəti və bu fəaliyyətdə təhsilalanın idrak fəallığını şərtləndirən daha iki mühüm amil var. Bunlar aşağıdakılardır:

- təhsilalanın emosional vəziyyəti və onun keçirdiyi hisslər,
- təhsil mühitinin emosional fonu və ya sosial-psixoloji iqlim.

Bu iki amil bir-biri ilə sıxı bağlıdır və təlim motivasiyasının möhkəmləndirilməsində mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Təlim prosesindəki müşahidələr və sorğuların nəticələri göstərir ki, tələbənin və ya şagirdin dərslə münasibəti, konkret fənnə münasibəti və mənimsəmənin səviyyəsi əksər hallarda şagirdin müəllimə olan münasibətindən asılıdır. Belə ki, müəllimə olan müsbət münasibət və hörmət təhsilalanda təlimə həvəs, pozitiv münasibət yaradır və onu möhkəmləndirir. Dərslərə yaxşı hazırlaşmaqla, yeni biliklərə yiyələnməklə təhsilalan müəllimə və onun tədris etdiyi fənnə rəğbətini nümayiş etdirir. Digər tərəfdən isə, müəllimin şəxsiyyətinə bəslənən hörmət, məhəbbət, onun kimi olmaq hissləri təlimdə uğur qazanmağın əsas səbələrindəndir.

Muxtar Həməzəyev yazır: “Əvvəla bunu qeyd etmək lazımdır ki, şagirdləri oxumağa məcbur etmək olar, lakin onları idraki fəallığa, dərk etməyə məcbur etmək olmaz. İdrak fəaliyyəti zamanı şagirdlərin bilikdən aldığı sevinc hissi, özünəinam idrak fəallığının motivinə çevrilir” (2, s.141). Əlbəttə, idrak fəallığının səviyyəsi təhsilalanın təlimə münasibəti, yaşadığı hisslərlə şərtlənir. Ona görə də ilk növbədə təlimə, biliyə müsbət münasibətin yaradılmasının yol və vasitələri düzgün seçilməlidir. Bunu etmədən idrak fəallığının səmərəli təşkili və idarə edilməsi mümkün deyil. Burada idarəetmə dedikdə, təlim fəaliyyəti prosesində müəllimin həyata keçirdiyi idarəetmə və nəzarət funksiyasının təhsilalanın özünüidarə və özünənəzarət mexanizminə keçməsinə nəzərdə tuturuq. İdrak fəaliyyətinin fəallaşdırılması dedikdə, məhz şəxsiyyətin dərk edən subyekt kimi özünü fəallaşdırması başa düşülməlidir.

Təlim fəaliyyətinin uğurlu təşkili bütün amillərin vəhdətinin nəzərə alınmasını tələb edir. Amma əsas amil şəxsiyyətin özünün fəallığıdır. Gerçəkliyin səmərəli dərk, onun qavranılması, münasibətin bildirilməsi üçün şəxsiyyət ilk növbədə idrak obyektinə maraq göstərməlidir.

Qeyd etdiyimiz kimi, idrak maraqlarının təşəkkülü, təlimə müsbət münasibət müəllim-tələbə qarşılıqlı

münasibətlərindən, emosional vəziyyətdən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Müəllimin tələbəyə qarşı diqqətçil olması, bərabər hüquqlu şəxsiyyət kimi münasibəti, xoş-əhval ruhiyyəsi, eyni zamanda tələbkarlığı müsbət əhval-ruhiyyə yaradır, stenik hissləri fəallaşdırır, gerçəkliyin dərkinə, biliyə ehtiyacı artır və təlimə müsbət münasibət yaradır. Təsadüfi deyil ki, humanist pedaqoqikanın nümayəndəsi Şalva Amonaşvili hesab edir ki, idrak fəallığı intellektual-emosional və əxlaqi-iradi komponentlərin qarşılıqlı əlaqəsi çərçivəsində formalaşa bilər (4, s.17-22).

Emosiyanın insan həyatında mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini, ətraf aləmin dərk edilməsinin əsas mexanizmlərindən olduğunu bəzi eksperimentlərin nəticələri də təsdiq edir (3, s.128). Həmin eksperimentlərdə 4 gündən 5 aya qədər olan uşaqlara insanın sifətinin təsviri olan iki şəkil göstərilir və onlardan hansının üzərində uşağın öz baxışını daha çox saxlamasının müddəti ölçülür. Eksperimentdə üç sifət forması istifadə edilmişdi: 1) “real” təsvirin (insan sifətinin əsas elementlərinin təsviri: gözlər, qaşlar, burun və ağız), 2) təhrif edilmiş təsvir (üzdəki əsas elementlərin təbii yerləşməsi dəyişdirilmiş), 3) heç bir əlamət olmayan sifət (gözlər, qaşlar, burun və ağız yoxdur). Eksperimentin nəticələri göstərdi ki, uşaqlar öz qavrayışlarını daha çox “real” təsvir üzərində

saxlayırlar. Buradan da belə nəticəyə gəlinmişdi ki, körpələrdə forma qavrayışı qismən anadangəlmə xarakter daşıyır. Çünki 4 gün kifayət deyil ki, körpədə perseptiv təcrübə əmələ gəlsin. Digər eksperimentlərin də nəticələri göstərdi ki, hətta 1 saat əvvəl doğulmuş körpələr “real” təsvir üzərində baxışlarını daha uzun müddətə saxlayırlar, nəinki digər təsvirlərin. Bütün bu tədqiqatların nəticələri belə şərh edilirdi ki, insanın görmə qavrayışının bəzi cəhətləri anadangəlmədir və bioloji meyillidir. Amma bu fikirlər yalnız analizatorların fəaliyyəti baxımından qismən görmə qavrayışının əsasını təşkil edən fizioloji proseslərə şamil edilə bilər. Ona görə ki, insan bioloji varlıq kimi fərd olsa da, heyvan fərdindən tamamilə fərqlidir. İnsan bioloji deyil, biososial varlıqdır və o, tək-cə bioloji təkamülün yox, həm də mədəni-tarixi təkamülün məhsuludur. Bu baxımdan da bioloji instinktiv davranışla yanaşı, yeni anadan olmuş körpə həm də artıq sosial çalarlı davranış nümayiş etdirir. Bizim bu fikrimiz həm də ona əsaslanır ki, fərdin istənilən fəallığı onun emosiyaları ilə müşayiət olunur və tələbatın ödənilməsinə yönəlmiş davranış və psixi fəaliyyətin tənzimləmə mexanizmi kimi çıxış edir. Tələbatların ödənilməsi zamanı signal funksiyasını yerinə yetirən emosiyalar ya müsbət münasibəti inikas etdirərək ona olan

təsiri möhkəmləndirməklə fərdə təcrübə qazandırır və yaxud da ona təsir edən cisim və hadisələrə mənfi münasibət yaradaraq həmin təsirlərdən qaçmağa kömək edir. Beləliklə də emosiya fərdin ətrafa ələmlə qarşılıqlı təsir prosesində müsbət və mənfi möhkəmləndirmə funksiyasını yerinə yetirərək onun özünü və ətraf ələmi dərk etməsinə və səmərəli, uğurlu uyğunlaşmasına imkan verir. Emosiya həm fəaliyyətin gedişatını, həm də nəticəsinin qiymətləndirilməsi funksiyasını yerinə yetirəcə fəaliyyəti təşkil edir, stimullaşdırır və istiqamətləndirir.

Deyilənlərin əsasında belə bir fərziyyə irəli sürmək olar ki, yeni doğulmuş körpələr onlara təqdim edilən insan sifətini forma kimi qavramır, əslində üzdəki ifadə vasitəsilə ətraf ələmlə bilavasitə qarşılıqlı əlaqəyə girərək yeni mühiti dərk edir, ona uyğunlaşır və orqanizmlə mühit arasındakı müvazinəti tənzimləyir.

Atkinson və Mak-Klellandın frustasiya və təxəyyül arasındakı asılılığın tədqiqinə yönəlmiş eksperimentlərinin nəticələri də böyük maraq doğurur (3,13). Onlar eksperiment iştirakçılarını ac qalmağa məcbur edirlər. Sonra onlara müxtəlif yeməklər təsvir edilmiş şəkillər təqdim edərək bu şəkillərin onların fantaziyalarına necə təsir etdiyini araşdırırlar. İlk günlər onlar şəkllə baxaraq orada təsvir edilmiş müxtəlif yeməklər haqqında söhbət

edir və bu zaman zəngin təxəyyül nümayiş etdirirlər. Lakin sonrakı günlər yemək təsvir edilmiş şəkilləri gördükdə onlar nəinki yemək haqqında danışmır və xəyallarında yeməkləri canlandırır, əksinə, güclü aqressivlik nümayiş etdirirlər. Bütün bunlar belə bir faktı təsdiq edir ki, orta dərəcəli frustrasiya fantaziyanı fəallaşdırdığı halda, güclü frustrasiya təxəyyül prosesini ləngidir və bunu aqressivliklə əvəzləyir. Bu eksperimentdə də emosiya ilə idrak prosesi arasında əlaqənin və bütövlükdə idrak proseslərinin fəallaşdırılmasında emosiyaların müstəsna əhəmiyyətə malik olduğu müəyyənləşdirilmişdir.

Tamara Dembo tərəfindən frustrasiya və ona olan reaksiyanın motivasiyaya təsiri araşdırılmışdır. Eksperimentin iştirakçısı asandan çətinə doğru tərtib edilmiş tapşırıqları həll etməlidir. Məlumdur ki, çətin tapşırıq həyəcan və narahatlığı artırır. Tapşırığın yerinə yetirildiyi şərait daxilində onun həllinə yönəlmiş cəhdlər uğursuzluqla nəticələndikdə subyektin narahatlığı artmağa başlayır və bəzi hallarda aqressiv davranışla nəticələnir. Sonralar belə vəziyyət subyektə qorxu hissi yaradır və o, çətin məsələlərin həllindən “yayınmağa” çalışır. Belə vəziyyətdə subyektədən mürəkkəb məsələnin həllinin tələb edilməsi onda qəzəb, nevroitik hallar yarada bilər. Çünki müvəffəqiyyətsizlik özünüqiymətləndirmənin aşağı düşməsinə, insanın öz imkan-

larını qeyri-adekvat qiymətləndirməsinə, özünə inamsızlığa və özünəhürmətin zəifləməsinə gətirib çıxarır.

Təlim fəaliyyəti prosesində təhsilalan ardıcıl surətdə sadədən mürəkkəbə doğru tapşırıqları yerinə yetirməklə nəzəri biliklərə yiyələnir və bununla da özünün psixi inkişafının fəal təşkilatçısına çevrilir. Müəllim bu prosesdə yalnız köməkçidir. Daxili motivasiya, daxili təkanverici güc isə subyektin özüdür və inkişafın hərəkətverici qüvvəsi şəxsiyyətdən kənar da mövcud deyil. Təlim prosesində emosiya fəaliyyətin tənzimləyici və motivasiyaedici mexanizmi kimi çıxış edir. Subyektin emosional vəziyyəti, hadisələrin və obyektlərin emosional-şəxsi mənalandırılması motivasiyanı müəyyənləşdirən qüvvədir.

Təlim prosesində yaranan ən böyük problemlərdən biri də ondan ibarətdir ki, fərdi-psixoloji xüsusiyyətləri və idrak imkanları nəzərə alınmadan təhsilalan mütəmadi olaraq çətin didaktik materiallarla yükləndirilir, məsələn həll etmədiyi, mənimsəməni başa çatdıra bilmədiyi halda, yeni və daha çətin tapşırıqlar alır. Verilmiş tapşırıqları həll edə bilmədiyi və yeni çətinliklərlə üzləşdiyi üçün təhsilalan frustrasiya vəziyyətinə düşür. Frustrasiya koqnitiv fəaliyyətin ləngiməsinə və təlimə mənfi münasibətin möhkəmləndirilməsinə səbəb olur. Akademik göstəricələrin pisləşməsi eyni

zamanda şəxsiyyətin özünüaktuallaşdırmasına və özünügerçəkləşdirməsinə də ciddi xələl gətirir. Bir çox hallarda isə belə bir vəziyyət “uğursuz şəxsiyyətin” formalaşmasına səbəb olur.

Mühüm bir cəhəti də diqqətdə saxlamaq lazımdır. Məsələ həlli zamanı mənfi emosiyalar ən xırda incəliklərə də diqqəti yönləndirdiyi halda, müsbət emosiyalar xırda cəhətlərə deyil, ümumi cəhətlərə diqqəti cəlb edir. Müsbət emosiyaların əsas funksiyası şəxsiyyətin koqnitiv imkanlarının möhkəmləndirilməsi və kreativliyin artırılmasından ibarətdir. Amma yadda saxlamaq lazımdır ki, müsbət, pozitiv emosiya və ya emosional vəziyyət, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, müəyyən həddə öz müsbət nəticəsini verir. Bəzi hallarda isə onun intensivliyinin, gücünün artması əks təsirlərə səbəb ola bilər. Məsələn, sabahkı dərstdə yüksək qiymət almaq istəyi müəyyən dərəcədə narahatlıq yaradaraq tələbənin idrak fəaliyyətini səfərbər edir və o, ciddi-cəhdlə hazırlaşır. Lakin bu həyəcan, narahatlıq artarsa, fərdi dözümlülük həddini keçərsə, onda idrak fəaliyyətinin səmərəli təşkili pozulacaq və nəhayət, hazırlaşmaqdan imtina ediləcəkdir. Başqa sözlə desək, qarşılaşdığımız çətinlik bizi öz arzumuzu, tələbatımızı gerçəkləşdirməkdən imtinaya sövq edir. Deməli, məcburi qaydada tələbatın ödənilməsindən imtina frust-rasiyadır. Lakin heç də həmişə tələbatın

ödənilməməsi frustrasiya yaratmır. Həmçinin frustrasiyaya dözümlüyün aşağı və yuxarı hədləri də var ki, bunlar da dəyişə bilər. Təlim fəaliyyətində fərdi yanaşma bu fərdi xüsusiyyəti nəzərə almağı zəruri edir.

Emosiyalar özümüzə və ətraf aləmdə baş verənlərə subyektiv bir rəng verir ki, bu da fərqli insanlar tərəfindən eyni hadisəyə tamamilə fərqli reaksiyaların göstərilməsi deməkdir. Məsələn, sevdikləri komanda uduzanda azarkeşlərdə xəyal qırıqlığı müşahidə edildiyi halda, rəqib komandanın pərəstişkarlarının sevinc hissi yaşadıklarının şahidi oluruq. Bəzi hallarda yaşanan emosiyalar davranışın idarə edilməsini çətinləşdirir və hətta aqressiv davranışa da səbəb olur. Müəyyən bir sənət əsəri də müxtəlif insanlarda fərqli emosiyalar yaradır.

Hisslər keçmiş və ya mövcud hadisələrlə yanaşı gələcəkdə baş verəcəyi ehtimal olunan hadisələrin də proqnozlaşdırılmasına (vaxtı olmadığına və ya hər hansısa səbəbdən dərslə hazırlaşmamış tələbənin imtahanda gözlədiyi nəticə), qiymətləndirilməsinə kömək edir.

İDRAK PROSESLƏRİNƏ HİSSLƏRİN TƏSİRİ

Hisslərin təsiri ilə bütün idrak proseslərinin gedişi dəyişə bilər. Orta və yüksək intensivlik dərəcəsi hissələrin idrak proseslərində fərqli dəyişikliklərə səbəb olur.

Məlumdur ki, idrak intuisiya və hiss ilə birlikdə daha yaxşı fəaliyyət göstərir. Qərar qəbulu proseslərinin yalnız bir hissəsi şüurludur. Bir şəxs müəyyən bir məsələni həll edərkən əhval-ruhiyyədən asılı olaraq müxtəlif nəticələrə gələ bilər. Emosiya və hisslər idrak proseslərinin tənzimlənməsində ən mühüm amildir: qərar qəbulu prosesləri də daxil olmaqla, zehni proseslərin baş verdiyi müəyyən bir məkandır.

Bəzən güclü mənfi emosional vəziyyətdə olan adam qısa zaman ərzində çevik qərar vermək məcburiyyətində qalanda və buna hazır olmadıqda, stereotipik reaksiyalardan istifadə etməyə məcburdur. Amma onu da qeyd etməliyik ki, yaxşı əhval-ruhiyyə və müsbət emosiyalar düşüncə və orijinal ideyaların inkişafının rahatlığına kömək edir. Müsbət emosiyaların əsas funksiyası fərdin bilik mənbələrini genişləndirərək gücləndirmək və yaradıcılığı inkişaf etdirməkdir.

Problemin həllinə yanaşma əsasən şəxsdə mövcud olan əhval-ruhiyyə ilə müəyyən edilir. Beləliklə, optimistlər (pessimistlərdən fərqli olaraq) bir problemə yönəldilmiş strategiyalardan istifadə etməyə daha çox meyilli olurlar. Problemi pozitiv şəkildə həll edən, çözmə bilmədikləri zaman isə yaranmış vəziyyəti qəbul etmək qabiliyyəti nümayiş etdirirlər. Onlar nadir hallarda “imtina” və “qaçma” müdafiə

mexanizmlərinə müraciət edir və xoşagəlməz vəziyyətlərdə də müsbət bir cəhəti görməyə, müsbət bir şey tapmağa çalışırlar.

K.İzard yazır: “Emosiya – qavrayış, təfəkkürü və hərəkətləri motivləşdirən, təşkil edən və yönləndirən hiss kimi yaşanan bir şeydir” (7, s.27). Bu tərifdən görünür ki, emosiya idrak proseslərini motivləşdirən psixoloji mexanizm kimi səciyyələndirilir.

Emosiyanın motivləşdirici rolu haqqında fikri ilk dəfə R.Liper emosiyaların motivasiya nəzəriyyəsində irəli sürmüşdür. Onun fikrincə, emosional proseslər fəallığı oyatmağa, təşkil və idarə etməyə imkan verdiyi üçün ilkin motivləşdirici amildir (11).

Oleq Tixomirov təfəkkür psixologiyasını araşdıraraq belə nəticəyə gəlir ki, idrak prosesi emosional aktivasiyasız mümkün deyil (9). Həmin tədqiqatlarda affektiv və koqnitiv proseslərin qarşılıqlı təsiri ilə əlaqəli olan iki fenomen müəyyən edilmişdir: 1) “həllin emosional tapılması”, 2) “problemin emosional tapılması”. Yaradıcı fəaliyyətin strukturunda emosiya tənzimləyici və evristik funksiyaları yerinə yetirir.

NƏTİCƏ

İdrak fəaliyyətinin səmərəli təşkili və idarə edilməsi ilk növbədə şəxsiyyətin özünün və başqalarının emosiya-

larını düzgün anlamasından və qiymətləndirməsindən asılıdır. Şəxsiyyətin emosional intellektinin inkişafı onun uğurlu fəaliyyətinə, fəaliyyətinin bütövlükdə səmərəli təşkilinə və idarə edilməsinə əlverişli şərait yaradır. Ona görə də emosional intellekt və onun təlim fəaliyyətinə təsirinin psixoloji xüsusiyyətlərinin eksperimental tədqiqi bir çox məsələlərin həlli baxımından əhəmiyyətlidir.

Ədəbiyyat:

1. Вайрамов Ә.С. Кіçик yaşlı мək-тəблiləрдə əqli keyfiyyətlərin inkişafı. Bakı, 1969.
2. Нəмзəуев М.Ə. Pedaqoji psixologiya. Bakı, 1991. -296 səh.
3. Айзенк М. Психология. СПб.: Питер, 2004. -384 с.
4. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса / Ш.А. Амонашвили. – Минск, 1990. – 177 с.
5. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения. М.,1990. – 192 с.
6. Мейли Р. Различные аспекты Я // Экспериментальная психология. – М., 1975. – С. 132–141.
7. Изард К. Психология эмоций. СПб.: Питер, 2008. – 464 с.
8. Стоунс Э. Психопедагогика. Психологическая теория и практика обучения. М., 1984.- 472 с.
9. Тихомиров О.К. Психология мышления. М., 1984. -272 с.
10. Current directions in emotional Intelligence research / P. Salovey [et al.]. In M.Lewis & J.M. Haviland (Eds.). Handbook of emotions (2nd ed.). – N.Y.: Guilford, 2000. – P. 504-520.
11. Leeper, R.V. A motivational theory of emotion to replace «emotion as disorganised response» / R.V. Leeper // Psychol. Rev. – 1948. – V. 55. № 5.
12. Jean-Marc CHOUVEL Structural analysis and Cognitive activity: TOWARDS REAL-TIME METHODS IN MUSICAL ANALYSIS // <http://jeanmarc.chouvel.3.free.fr/textes/English/Structureandcognition1.5.pdf>
13. <https://principlesoflearning.wordpress.com/dissertation/chapter-3-literature-review-2/the-human-perspective/achievement-motivation-atkinson-mcclelland-1953/>

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ВЛИЯНИЯ ЭМОЦИЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ МОТИВАЦИИ УЧЕНИЯ И ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Алиев Б. Г.

Абстракт

В статье рассматриваются некоторые аспекты психологии формирования учебной мотивации и активизации познавательной деятельности в процессе обучения. На основе анализа литературы отмечается, что одним из важных аспектов формирования учебной мотивации является вопрос о взаимосвязи учебной мотивации и эмоций обучаемого. Раскрывается психологический механизм влияния эмоций на реализацию имеющихся у обучаемых мотивов и поставленных целей. Эмоции активизируют познавательную деятельность, обеспечивают ее организацию и управление, и тем самым выступает как первичная мотивация учения.

SOME ASPECTS OF THE INFLUENCE OF EMOTIONS ON THE FORMATION OF LEARNING MOTIVATION AND COGNITIVE ACTIVITIES

Aliyev B.H.

Abstract

The article discusses some aspects of the psychology of the formation of learning motivation and enhancing cognitive activity in the learning process. Based on the analysis of the literature, it is noted that one of the important aspects of the formation of learning motivation is the question of the relationship between learning motivation and the emotions of the learner. The psychological mechanism of the influence of emotions on the realization of the motives and goals set by the students is revealed. Emotions activate cognitive activity, provide its organization and management, and thus act as the primary motivation for learning.